

Možemo li živjeti bez budućnosti?

Samuel SCHEFFLER, *Why Worry about Future Generations?*, Oxford, Oxford University Press, 2018, viii + 146 str.

Ana Grgić
a.grgic@ffrz.hr

1.

Niz je razloga zbog kojih bi ljudska vrsta u budućnosti mogla nestati. Najozbiljniji razlog, koji danas s pravom izaziva najviše pozornosti, tiče se klimatskih promjena: prema najpesimističnijim scenarijima, do konca stoljeća velik dio našeg planeta mogao bi postati nenastanljiv, a daljnji opstanak ljudske vrste u tom bi slučaju mogao postati krajnje upitan. Klimatske promjene nisu jedina prijetnja opstanku ljudske vrste, iako su trenutno najozbiljnija i najrealističnija. Udar nekoga nebeskog tijela, pandemija, globalni nuklearni ili biološki rat, razvoj umjetne superinteligencije itd. – sve su to mogući uzroci uništenja ljudske vrste.

Takvi scenariji i njihova posljedica obično izazivaju neku vrstu nelagode i zabrinutosti, barem kratkotrajne. Intenzitet nelagode ovisi o raznim čimbenicima. Ovisi, primjerice, o tome koliko je mračan scenarij u kome će ljudska vrsta biti izbrisana s lica Zemlje vremenski udaljen od nas. Zato nas klimatske promjene više zabrinjavaju nego, primjerice, činjenica da će za 7-8 milijardi godina ionako Sunce progutati Zemlju. Isto tako, ovisi i o tome koliko je scenarij *sada* realističan – i zbog tog su razloga klimatske promjene veći izvor zabrinutosti od ostalih scenarija. Ono što je različitim vrstama i stupnjevima nelagode zbog iščeznuća ljudske vrste zajedničko jest činjenica da tu nelagodu osjećamo zbog nečega što danas, u ovom trenutku, ne postoji i što, po svemu sudeći, *mi* nećemo doživjeti. Naime, za sve, ili barem za većinu spomenutih mračnih scenarija, pretpostavljamo da bi se mogli odviti u budućnosti i da na nas koji sada živimo neće utjecati. Drugim riječima, ako smo zabrinuti zbog sudbine čovječanstva i ako osjećamo nelagodu zbog njegova mogućeg nestanka, mi smo zapravo zabrinuti zbog nečega što će se možda dogoditi u vrijeme kada više nećemo živjeti ili kada možda neće živjeti nitko od ljudi koji danas žive. No zašto bismo se uopće trebali brinuti zbog toga? Zašto bi nas trebala

zabrinjavati sudbina budućih ljudi i zašto bismo zbog njihove moguće mračne sudbine trebali osjećati nelagodu? To je glavno pitanje na koje u ovoj knjizi pokušava odgovoriti Samuel Scheffler.

Te se teme Scheffler dotaknuo i u svojoj prethodnoj knjizi, *Death and the Afterlife*, iz 2013. godine, a ova je knjiga zapravo njezin nastavak. U *Death and the Afterlife* Scheffler polazi od dva misaona eksperimenta. Prvo, pretpostavimo, da znamo sljedeće: proživjet ću svoj očekivani životni vijek, no 30 dana nakon što umrem u Zemlju će udariti asteroid i uništiti sav život na njoj. Drugi scenarij temelji se na romanu Phyllis Dorothy James *The Children of Men* iz 1992. godine (prema kojemu je 2006. snimljen istoimeni film): pretpostavimo da živim u svijetu u kojemu su žene iz nekog razloga postale neplodne, te iako znam da ću proživjeti svoj očekivani životni vijek, znam i to da pripadam posljednjoj generaciji ljudi rođenih na Zemlji. Takvi scenariji, smatra Scheffler, duboko bi nas uznemirili i demoralizirali, možda bacili u depresiju. Scheffler na temelju njih želi pokazati da nam je život onih koji će živjeti nakon nas, pa i nakon svih ljudi koji sada žive na Zemlji, pa i nakon *njih*, važniji nego što mislimo. Vrijednost onoga što sada radimo proizlazi iz pretpostavke da će nakon nas biti života – to je smisao izraza »afterlife«, koji kod Schefflera nema religijske konotacije »zagrobnog života«. *Why Worry about Future Generations?* nudi podrobna opravdanja te tvrdnje.

2.

Iako bismo, suočeni s mogućnošću izumiranja ljudske vrste u bližoj ili daljoj budućnosti, vjerojatno osjećali barem nelagodu, većina ljudi nema jasno artikulirane stavove o tome zašto je uopće čovječanstvo važno ili zašto bi nam trebalo biti važno, kao što većina ne razmišlja ni o tome zašto nam je *sada* važno ili vrijedno da se trajanje ljudske vrste nastavi. Možda je razlog tomu prevelika zaokupljenost onime čime se trenutno bavimo. Možda smo, kako Scheffler dijagnosticira, postali prezentisti u pogledu vremena pa smo sukladno tomu empatični isključivo prema našem vremenu. Po tome se razlikujemo od naših prethodnika. Ako smo više empatični prema sadašnjosti nego što su to bili naši prethodnici, onda je to možda zato što više nemamo tradicionalna vjerovanja koja su naše prethodnike povezivala s njihovim prethodnicima. Općenito govoreći, razlog zbog kojeg ne razmišljamo o tako važnoj temi kao što je trajanje čovječanstva možda je taj što ne dajemo preveliku pozornost razmišljanju o ljudskoj prošlosti pa nam je jednako tako osiromašeno razmišljanje o budućim ljudskim generacijama. No možda se objašnjenje nalazi u našem razumijevanju slobode. Scheffler smatra da vrsta slobode koju smo počeli cijeniti u moderno doba jest sloboda za ostvarivanje sadašnjih ili trenutnih ciljeva i istih takvih želja. Ako je tako da slijedimo samo želje i ciljeve koje imamo u nekom trenut-

ku, onda nam se nekakva tradicionalna načela koja su imali naši prethodnici ne čine pogodnima.

Svi ti razlozi upućuju na činjenicu da smo, prema Schefflerovim riječima, postali parohijalni u pogledu vremena. Unatoč tomu što smo izrazito globalno povezani (u kulturnom, društvenom, pravnom, tehnološkom, komunikacijskom, ekonomskom i turističkom smislu), jako malo misaonog i diskurzivnog prostora posvećujemo vremenskim ili međugeneracijskim povezanostima. Dakle, iako smo svjesni globalnoga geografskog kozmopolitizma, naš osjećaj za povezanost različitih ljudskih generacija, ili za temporalni kozmopolitizam, siromašan je i prilično parohijalan. Autor smatra da mnogo ljudi osjeća nelagodu zbog tog vremenskog parohijalizma, odnosno pretjeranog naglašavanja preokupacije sadašnjim vremenom, i navodi dvije potvrde za to: prvo, ljudski interes za genealogiju i istraživanje vlastitih predaka – što sugerira da ljudi ipak nisu indiferentni prema prošlosti – te, drugo, brojnost filmskih i literarnih uradaka apokaliptičnog sadržaja.

Oni koje uzbuđuju apokaliptični scenariji pokazuju zabrinutost za budućnost čovječanstva. Što zapravo znači zabrinutost za budućnost čovječanstva? Scheffler u ovoj knjizi time ne misli na činjenicu da smo sada suočeni s nekim izborom ili skupom motiva na temelju kojih smo primorani mijenjati naš način ili standard života da bi onima koji dolaze nakon nas bilo bolje. Nužnost promjene načina života važno je osvijestiti, no Schefflerova nakana nije u tome da ponudi popis stvari koje trebamo činiti da bi budućim ljudima bilo bolje, već nastoji odgovoriti na ono što je, po njegovu mišljenju, fundamentalnije pitanje, naime: zašto bi nam ti budućí ljudi uopće bili važni? Koje razloge imamo za brigu o budućim generacijama? Imamo, dakle, dva različita pitanja: pitanje o tome što sada treba činiti da bi budućim generacijama bilo bolje i pitanje o tome zašto bismo se uopće trebali brinuti o tome hoće li budućim generacijama biti bolje. Razlika među tim pitanjima izrazito je važna i da bismo je razumjeli trebamo shvatiti što znači pojam budućih generacija. Taj pojam možemo shvatiti na dva načina. Prema prvom shvaćanju, buduće generacije uključuju sve ljude koji još nisu živi, ali će jednoga dana biti živi. Dakle, prema tome shvaćanju budućih generacija, one uključuju i ljude koji će se roditi dok smo mi živi. Prema drugom shvaćanju, buduće generacije uključuju ljude koji će se roditi tek kada svi sada živući umru. Schefflera zanima drugo shvaćanje pojma budućih generacija na temelju kojeg se može preciznije formulirati pitanje o njihovoj važnosti, naime: zašto se brinuti o sudbini ljudi koje nitko od sada živućih nikada neće vidjeti ili upoznati i koji će biti u potpunosti izvan granica našega kolektivnog iskustva. Zašto bi *njihova* sudbina bila izvor brige za nas sada?

Pitanje naše odgovornosti prema budućim generacijama obilno je obrađeno u suvremenoj filozofskoj literaturi, osobito unutar utilitarističke tradicije u kojoj se inzistira na univerzalnosti koristi ili dobrobiti, uključujući i temporalnu univerzalnost. Osobito utjecajnom bila je rasprava Dereka Parfita u njegovoj

knjizi *Reasons and Persons* iz 1984. godine, u kojoj je on formulirao takozvano načelo dobrohotnosti (*beneficence*), koje bi trebalo odrediti način na koji se čimbenici koji se odnose na broj budućih ljudi mogu dovesti u ravnotežu s čimbenicima koji se odnose na kvalitetu njihova života. Time je definirano područje takozvane populacijske etike, propulzivnog područja istraživanja koje obuhvaća velik dio tema koje se tiču budućih generacija, barem unutar utilitarističke tradicije. No Scheffler se ne namjerava upuštati u to područje:

»Neću se upustiti u potragu za načelom dobrohotnosti koje može upravljati našim ponašanjem prema budućim generacijama, niti ću svoju raspravu oblikovati s obzirom na pitanja populacijske etike. [...] Zanima me šira tema: kako buduće generacije figuriraju u našoj praktičnoj i evaluacijskoj misli u cjelini i kako se prema njoj odnose. Zanimaju me pitanja o tome što se možemo nadati za naše nasljednike, o tome jesu li i zašto njihovo preživljavanje i prosperitet za nas važni, te koje razloge možemo imati za to da se bavimo njihovom sudbinom. Iz te perspektive, pitanja o našim moralnim dužnostima ili obvezama prema njima – bez obzira na to shvaćamo li takve dužnosti na utilitaristički ili neutilitaristički način – čine samo podskup pitanja koja vrijedi razmatrati« (str. 24-25).

Dakle, postoje razlozi povrh načela dobrohotnosti zbog kojih bismo mogli htjeti osigurati preživljavanje i prosperitet onih koji će doći nakon nas. To su, prema njegovu mišljenju, razlozi ljubavi, koristi, vrijednosti i reciprociteta, koji izlaze izvan tradicionalnih utilitarističkih i neutilitarističkih okvira. Oni nisu utemeljeni na dužnosti ili moralnoj obvezi, već na *ideji vrijednosti* prema kojoj nam je trajanje čovječanstva važno. O njima ću kasnije nešto više reći. Prema svemu dosad rečenom, mi te razloge već imamo i oni se ne temelje isključivo na dobrohotnosti. O čemu je točno riječ? Prema Scheffleru, naša je sposobnost da *sada i ovdje* nađemo vrijednost u svojim radnjama ili aktivnostima više nego što mislimo ovisna o implicitnoj pretpostavci da će se ljudski život nastaviti još dugo nakon što nas više ne bude. Naime, mnoge aktivnosti kojima se danas bavimo izgubile bi smisao ili bi se moglo činiti da su izgubile vrijednost kada bismo mislili da će sveukupni ljudski život prestati. Kad bi se suočili s činjenicom opisanom u *The Children of Men*, ljudi bi se, po Schefflerovu mišljenju, osjećali nepodnošljivo depresivno i bili bi suočeni s velikom žalošću koja bi ih onesposobljavala za bilo kakve aktivnosti. Potom bi te aktivnosti gubile na svojoj privlačnosti, a zatim i na vrijednosti, jer ne bi postojali razlozi za njihovo činj enje. U slučaju da bi naše radnje izgubile svoju vrijednost ili da bi i dalje bile vrijedne, ali da bismo bili spriječeni činiti ih zbog tuge ili depresije, onda to znači da sada imamo izravnu brigu za preživljavanje čovječanstva. Takva zabrinutost za prestanak ljudske vrste govori nam da stvarna vrijednost mnogih naših aktivnosti ovisi, u nekoj mjeri koju ne shvaćamo ili ne priznajemo uvijek, o preživljavanju čovječanstva nakon što umremo.

Da bi opravdao plauzibilnost svoje tvrdnje Scheffler razmišlja o tome koje aktivnosti smatramo vrijednima te koje bi mogle izgubiti tu vrijednost kad

bi nestanak čovječanstva bio neizbježan. To su ponajprije one radnje koje su dugoga vijeka, kojima se bavimo cijeli život i koje su orijentirane na neki cilj, poput traženja lijeka za rak ili nastojanja da se poboljša obrazovanje. Takvim dugotrajnim aktivnostima ljudi nastoje ostvariti značajnu korist za velik broj ljudi i to ih čini vrijednima. Druge aktivnosti koje imaju vrijednost su one koje su »veće od pojedinaca«. Primjerice, mnogi se žele uključiti u nešto što je veće od njih samih i sudjelovanje u takvoj aktivnosti daje joj vrijednost. Kao primjer onoga što je »veće od pojedinaca« autor navodi filozofe:

»Oni nisu nekakva solipsistička piskarala koja pišu u svoje osobne dnevnik. Oni su opsjednuti pitanjima koja su postavili drugi, svoje misli formuliraju u svjetlu onoga što su rekli drugi i svoje ideje iznose anticipirajući nova istraživanja koja tek trebaju doći« (50).

Treća vrsta aktivnosti koje smatramo vrijednima jesu one koje pomažu očuvanju tradicije i prenose oblik ljudske mudrosti i postignuća novim generacijama – to je očito za mnoge edukacijske aktivnosti ili pak one koje su usmjerene na očuvanje tradicije. U ovu kategoriju pripada umjetnost koja ima vrijednost jer potiče ljudsku imaginaciju i utječe na imaginativnu prosudbu budućnosti. Zajedničko obilježje svih tih aktivnosti jest činjenica da sadrže dijakronijski element, o njemu ovise i prenose ga. One povezuju naslijeđe iz prethodne generacije, interpretiraju građu na drukčiji način unoseći novost u ono što je bilo prije i potom prosljeđuju to znanje i naslijeđe budućim generacijama. Iz toga slijedi da su naše brige za buduće naraštaje trajno dijakronijske i da, kako autor napominje, ne možemo u potpunosti cijeniti sadašnje aktivnosti bez te dijakronijske trajnosti koja im daje vrijednost. Dakle, čini se da mi danas imamo osobni interes za osiguravanje preživljavanja čovječanstva. Mi trebamo buduće generacije i trebamo da one prežive da bismo vodili život u kojemu bi naše sadašnje aktivnosti imale vrijednost. Scheffler priznaje da je njegov argument brige za buduće generacije elitistički. Naime, aktivnostima koje sadrže takav dijakronijski element i čija vrijednost ovisi o pretpostavci da će čovječanstvo preživjeti mogu se baviti samo oni koji su izrazito obrazovani i bogati. Većini ljudi takve aktivnosti nisu dostupne.

No to nam, prema Scheffleru, ne bi trebao biti isključiv motiv za preživljavanje čovječanstva. Daljnji motiv su tuga, shrvanost i bol s kojima bismo bili suočeni kad bismo znali da čovječanstvo nestaje. K tome, osim što imamo osobni interes za preživljavanje čovječanstva – jer svaka prijetnja tom preživljavanju prijetnja je i nama samima – i, osim što bismo, kad bi došlo do uništenja čovječanstva, imali osjećaj gubitka i žalosti, kao i narušavanja svojeg mjesta u svijetu, mi, prema Scheffleru, prema tim još nepostojećim ljudima gajimo i ljubav. Ta je ljubav svodiva na izrazito duboku želju da lanac ljudske vrste ide u budućnost. Korist ili osobni interes i ljubav dva su vrlo važna razloga zbog kojih bismo se trebali brinuti za buduće generacije i oni su nerazdvojivi. Ono

što povezuje razlog koristi i razlog ljubavi jest osjećaj tuge koji bismo imali kad bismo bili suočeni s nestankom čovječanstva.

Nestankom čovječanstva stvari bi izgubile vrijednost. Stvar je, naime, u tome što je smatranje nečega vrijednim snažno povezano sa željom da se to održi i traje. U nekim slučajevima riječ je o konkretnim pojedinačnim stvarima: ako npr. neku konkretnu zgradu smatramo vrijednom, onda želimo da se upravo ona održi i traje. Ako pak vrijednom smatramo neku *vrstu* stvari, kao što su uzbudljivi razgovori ili ukusna jela, ono što želimo da se održi i traje jest sama ta vrsta stvari – želimo da se oprimjeri u nekim drugim prilikama ili na nekim drugim mjestima. Održavanje i trajanje mnogo toga što smatramo vrijednim, bilo konkretnih pojedinačnih stvari bilo vrsta stvari, ovisi o nastavku postojanja ljudske vrste – ne samo razgovori, ukusna jela, pjesme, ples, prijateljstvo itd. nego i mnogi fizički artefakti.

Posljednji razlog koji autor navodi jest razlog reciprociteta koji on opisuje kao iskrenu uzajamnu ovisnost o budućim generacijama, no ne u kauzalnom smislu – jer one, budući da ne postoje, ne mogu uzročno utjecati na nas – već u drugom smislu. Buduće generacije

»mogu odrediti hoće li nas se sjećati ili će nas zaboraviti, hoće li nas hvaliti ili kuditi, slaviti ili prezirati. One mogu naše aktivnosti opisati pravedno, nepravedno, ili ih uopće ne opisati. [...] Mogu čak učiniti istinitima neke opise onoga što se dogodilo tijekom našeg života. Primjerice, ljudi rođeni nakon vaše smrti mogu učiniti istinitim da ste tijekom svog života bili prijatelj s prapradjedom masovnog ubojice ili dobitnika Nobelove nagrade iz fizike« (72).

Dakle, postoji stanoviti reciprocitet u utjecaju i to je također razlog zašto nam je stalo do budućih generacija. Mi smo ovisni o njima i one o nama – s jedne strane, vrijednost naših sadašnjih aktivnosti implicitno ovisi o njihovu preživljavanju, dok, s druge strane, mi odlučujemo hoće li one uopće postojati. To su različite vrste uzajamne ovisnosti koja karakterizira naš odnos prema budućim generacijama. Uzajamnost o kojoj je ovdje riječ je vrijednosni reciprocitet koji uređuje naš odnos prema budućim generacijama. Vjerojatnost njihova preživljavanja preduvjet je za našu sposobnost vođenja vrijednog života. Njihov doprinos nama nije kauzalni nego *racionalni* jer nam postojanje budućih generacija daje razloge za sigurnost u vrijednosti mnogih naših aktivnosti. Schefflerova glavna ideja u ovoj knjizi jest *ideja vrijednosnog reciprociteta* koji vodi i uređuje naš odnos prema budućim generacijama i ta nam ideja, poduprta razlozima ljubavi i koristi, daje dovoljan kolektivni skup razloga za osiguravanje preživljavanja i prosperiteta ljudske vrste. Razlozi ljubavi, koristi, vrijednosti i reciprociteta vrijednosni su razlozi (ili razlozi vrijednosti) i oni su ljudima prepoznatljivi jer su utjelovljeni u njihovim svakodnevnim prosudbama, a snaga tih razloga je normativna i, kako autor napominje, jasna. Schefflerov pristup želi naglasiti da mi, kao djelatnici i nositelji različitih prosudbi, imamo razloge (vrijednosti) koji su nam dostupni u ovome trenutku, i na temelju kojih može-

mo osigurati mogućnost dobrog života svojim nasljednicima, te bi nam upravo ta spoznaja trebala služiti kao motivacija za očuvanje budućih generacija. Ono što možda nije jasno, jer nije dovoljno osviješteno, jest da su ti vrijednosni razlozi vezani uz naše svakodnevne prosudbe i da nam je misao o očuvanju budućnosti ugrađena. Mi imamo dispoziciju očuvanja čovječanstva jer kad ne bi bilo tako, tada bi nestala naša sposobnost da nađemo vrijednost u aktivnostima koje vodimo ovdje i sada. Dakle, iako imamo razloge za očuvanje onoga što nam susljeduje i iako smo temporalno parohijalni u pogledu želja i ciljeva, naša briga za trajnost čovječanstva može biti vremenski neutralna doklegod su nam ti razlozi prezentni.

3.

Scheffler je u ovoj knjizi ponudio jasan odgovor na pitanje koje je postavio u njezinu naslovu. Njegovi zaključci počivaju na nekoliko pretpostavki koje bi se mogle smatrati prijepornima i koje sigurno zaslužuju daljnje razmišljanje. Izdvojit ću samo dvije takve pretpostavke.

Prvo, Scheffler smatra da bi spoznaja o predstojećem uništenju ljudske vrste u ljudima izazvala tugu, očaj i depresiju, kao i osjećaj gubitka smisla i vrijednosti. To je očito zamišljeno kao deskriptivna, a ne normativna teza – Scheffler govori o tome kako bi se ljudi stvarno osjećali, a ne o tome kako bi se trebali osjećati. No kao takva, ta teza nije samorazumljiva. S jedne strane, neki konkretni primjeri mogu sugerirati da ona nije istinita. Mnogi se ljudi, prije svega oni najbogatiji, sasvim ozbiljno pripremaju za kraj svijeta, primjerice tako što grade bunkere u kojima ga namjeravaju dočekati i, očito, preživjeti. Oni su uvjereni da se bliži kraj; mogli bismo kazati da njihova uvjerenost u to da se bliži kraj može imati iste epistemičke osnove, to jest istu vrstu opravdanja, koje bi mogao imati onaj koji, u Schefflerovu misaonom eksperimentu, »zna« da će 30 dana nakon što umre u Zemlju udariti asteroid i uništiti sav život na njoj. No njihova je reakcija drukčija od one koju zamišlja Scheffler: oni misle da unatoč tome mogu preživjeti i poduzimaju konkretne mjere da bi preživjeli. Moglo bi se kazati da je njihova glavna reakcija *nada* u preživljavanje. Zašto bi osobe iz Schefflerovih eksperimenata, koji osjećaju očaj i beznade, predstavljali paradigmatu onoga što bismo svi osjećali suočeni s predstojećim uništenjem ljudske vrste? Zašto to ne bi bili bogataši koji sada ulažu novac u osobni spas?

S druge strane, kako je napomenuto na početku ovoga rada, naša reakcija na mogućnost uništenja ljudske vrste ovisi o tome koliko je takav scenarij vremenski udaljen od nas. Scenarij u kojemu će Zemlja biti uništena 30 dana nakon što umrem ili onaj da živim u neplodnom svijetu – uznemiruje me više nego činjenica da će za nekoliko milijardi godina ionako Zemlja biti uništena. Scheffler se očito s time slaže. No odakle razlika u stupnju uznemirenosti? U *Death and the*

Afterlife Scheffler spominje primjer dječaka Alvyja Singera iz filma Woodyja Allena *Annie Hall*, koji odbija pisati zadaću pod izlikom da to nema nikakva smisla jer »svemir je sve i ako se on širi, jednog će se dana raspasti i to će biti kraj svega«. ¹ Ono što je u toj sceni s Alvyjem komično jest činjenica da ljudi u normalnim okolnostima ne reaguju poput njega jednostavno zato što je takav kraj svemira od nas udaljen milijardama godina. »[K]ad bi svemir nestao ubrzo nakon dovršetka njegova vlastitog prirodnog života, [...] Alvyjeva bi tvrdnja imala smisla«, piše Scheffler; ² ovako, ona je jednostavno smiješna. No, kako napominje Susan Wolf, činjenica da ljudi *nisu* uzrujani zbog mogućega uništenja ljudske vrste, ne znači da ne bi *trebali* biti uzrujani, ³ tako da Alvy, u krajnjoj liniji, ipak ima pravo tražiti objašnjenje kakvog smisla ima pisanje zadaće. Drugim riječima, iz normativne perspektive, vremenska udaljenost smaka svijeta možda nije važna što se tiče naše reakcije prema njoj, a ako je tako, onda jedna Schefflerova glavna pretpostavka ipak traži preispitivanje.

Drugo, Scheffler smatra da postoji bliska povezanost između vrijednosti i temporalnosti. Točno je da mnoge naše aktivnosti svoju vrijednost imaju kao dijelovi temporalno protegnutog pothvata koji uključuje prošle, sadašnje i buduće generacije. Bavljenje filozofijom, koje je ovdje prije spomenuto, dobar je primjer toga. No to ne mora vrijediti za sve primjere aktivnosti koje se čine takvima. Književnici mogu biti »solipsistička piskarala koja pišu u svoje osobne dnevnik« i vrijednost mogu nalaziti upravo u tome; u svakom slučaju, ne moraju svoj rad smatrati dijelom trajnog pothvata. To možda i više vrijedi za druge umjetnosti. Činjenica da ih *mi* razumijemo kao dijelove nekoga trajnog pothvata može značiti samo to da one imaju i tu, dodatnu vrijednost. Drugi vid Schefflerova povezivanja vrijednosti i temporalnosti jest njegov vrijednosni konzervatizam, naime zamisao da smatrati nešto vrijednim uključuje želju da se to održi i traje. To povlači za sobom niz važnih i složenih pitanja, uključujući i pitanje vrijednosti samog života. ⁴ Naime, s jedne strane, život nesumnjivo smatramo vrijednim. S druge strane, međutim, Scheffler se u *Death and the Afterlife* slaže s Bernardom Williamsom ⁵ da je individualna besmrtnost nepoželjna jer bi uključivala mučno dosadan život. Dakle, ovdje imamo primjer nečega što ima vrijednost, ali za što ne želimo da traje u beskonačnost. U nekom smislu, ono što životu daje vrijednost jest činjenica da on ima kraj. Može li se isti način razmišljanja primijeniti na život ljudske vrste u cijelosti? Možda

¹ Samuel SCHEFFLER, *Death and the Afterlife*, ur. Niko Kolodny, Oxford, Oxford University Press, 2013, 62.

² *Isto*.

³ Susan WOLF, The Significance of Doomsday, u: Scheffler, *Death and the Afterlife...*, 113-130.

⁴ Usp. o tome Seana Valentine SHIFFRIN, Preserving the Valued or Preserving Valuing?, u: Scheffler, *Death and the Afterlife...*, 143-158.

⁵ Bernard WILLIAMS, The Makropulos Case. Reflections on the Tedium of Immortality, u: *isti*, *Problems of the Self. Philosophical Papers 1956-1972*, Cambridge, Cambridge University Press, 1973, 82-100.

je vrijednost čovječanstva upravo u tome što jednom mora nestati. I možda je, kao i u slučaju pojedinaca, stvar u tome *kada* će nestati – ono što nas brine i zbog čega osjećamo duboku nelagodu, jest mogućnost da čovječanstvo nestane prije nego što je ostvarilo svoje najvažnije mogućnosti. Ako je tako, onda je Scheffler u pravu što zanemaruje neizbježno uništenje Zemlje i ograničava se na neposrednije prijetnje i njihove implikacije.